

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу **Аносової Валерії Сергіївни** «Становлення та розвиток фортифікаційних технологій оборонних комплексів західної України (XII-XVIII століття)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми

Складна геополітична ситуація у якій опинилася наша країна у останнє п'ятиріччя: військові дії у зоні АТО, анексія Криму, вимагають ретроспективного погляду на фортифікаційні технології. Територія сучасної Західної України найбільше зберегла наочних прикладів оборонних комплексів. Окрім того, для формування свідомості українського народу, шанобливого ставлення до власної історії, необхідно на прикладі матеріальних свідочств висвітлити становлення та розвиток найбільш значних та унікальних споруд української історії та культури. Тому дисертаційне дослідження Аносової В. С. є актуальним й необхідним для дослідження історії оборонної технології. Актуальність роботи посилюється тим, що ця праця є складовою частиною комплексної проблеми «Українська еліта в історичному контексті державотворчих процесів та розвитку суспільно-політичної думки» (державний реєстраційний номер 0106U000296) кафедри історії та археології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі Аносової В.С. є високою й базується на аналізі історіографічних джерел за даною проблемою, гармонійній постановці мети і завдань дослідження, використанні сучасних методів дослідження, зіставленні й критичному аналізі отриманих результатів,

порівняно з результатами інших дослідників, і якісному формулюванні отриманих висновків.

До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне:

- вперше комплексно представлено історію розвитку фортифікаційних технологій, що використовувалися у будівництві оборонних об'єктів, розташованих на теренах Західної України;

- вперше проведено порівняльний аналіз українського та західноєвропейського середньовічного фортифікаційного будівництва, виявлені взаємозв'язки з точки зору історії науки й техніки;

- виокремлено основні етапи розвитку фортифікаційних технологій західноукраїнського регіону, визначено основні тенденції характерні для кожного етапу.

Значимість отриманих результатів для науки і практичного використання

визначається тим, що його висновки та результати можуть бути використані в працях з історії науки й техніки, узагальнених та спеціальних історичних, археологічних, краєзнавчих працях, а також з історії будівництва, військової історії; для розробки підручників і навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів, де вивчається історія України та історія української культури, історія науки й техніки, краєзнавство, військова історія; у лекційних курсах з історії України та історії Європи, у науково-дослідній, археологічній та науково-просвітницькій діяльності організацій та установ наукового профілю, музеїв і заповідників України, а можливо й Польщі.

Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях

Основні положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення у 11 наукових працях, у тому числі 5 публікацій у наукових фахових виданнях України. У цілому, рівень і кількість публікацій та рівень

апробації матеріалів дисертації на конференціях повністю відповідають вимогам МОН України.

Оцінка змісту дисертаційної роботи

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків. Обсяг основного тексту складає 173 сторінки. Список використаних джерел та літератури містить 391 найменування на 34 сторінках, а також 30 додатків на 22 сторінках. Обсяг основного тексту, структура дисертації, порядок викладення та оформлення матеріалів дисертації та автореферату відповідає вимогам до дисертаційних робіт.

У вступі автор обґрунтовує актуальність теми дослідження, приводить основні наукові положення і результати, що винесені на захист. Надає відомості про хронологічні та територіальні межі дослідження, зазначає практичне значення результатів роботи. Наводить дані щодо апробації та публікації матеріалів досліджень.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологічні основи дослідження» дослідниця приділила значну увагу історіографічному огляду. За хронологією створення фортифікаційних споруд та їхньої подальшої трансформації аналізуються праці, які охоплюють відомості від часів Київської Русі й до XVIII ст. Велика кількість фактажу залучено із праць міждисциплінарного характеру, а саме з історико-географічних та статистичних довідників, монографій, каталогів, у яких згадувалися замкові комплекси Західної України і висвітлювалися особливості процесу будівництва, архітектури, фортифікаційних укріплень замків. Разом з тим аналізуються праці, де розглядаються замкові комплекси як об'єкти культурної спадщини, підіймаються питання щодо проблем сучасного раціонального використання та включення до туристичного простору України. Окремий блок складають публікації щодо сучасного стану замкових комплексів Західної України.

Привертає увагу також і джерельна база дослідження. Автор у своєму

дослідженні спирається на широке коло як опублікованих, так й не опублікованих джерел. Аносова В.С. опрацювала значну кількість матеріалів, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві м. Києва, Центральному державному історичному архіві м. Львова, Центральному державному архіві громадських об'єднань України (м. Київ) та Державному архіві Львівської області. Також залучені матеріали відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

Узагальнені та систематизовані висновки аналізу джерельної бази свідчать про те, що в роботі використані різноманітні та багатопланові за своїм змістом документи, що дають можливість для ґрунтовного, комплексного дослідження та всебічного вивчення питань, означених завданнями поданого дисертаційного дослідження. Слід наголосити на тому що, незважаючи на значну кількість опублікованих наукових джерел, залишилися «прогалини» у дослідженні становлення й розвитку найдавніших фортифікаційних об'єктів на теренах сучасної Західної України, зокрема замкових комплексів, з урахуванням еволюції в техніці та технологій їхнього будівництва. Більша частина архівних матеріалів маловідома або вперше запроваджена до наукового обігу.

У своєму дослідженні Аносова В.С. логічно спирається на принципи історизму, об'єктивності, науковості, багатофакторності, конкретності. Дослідниця використала такі методи дослідження як історичний, наукового узагальнення, порівняльний, метод абстрагування та проблемно-хронологічний. Все це дозволило авторці сформулювати методологічне підґрунтя проблеми, що досліджується.

У другому розділі «Розвиток фортифікаційних технологій на західних землях Київської Русі у X-XIV століттях» висвітлюється історія поширення кам'яного будівництва на теренах Київської Русі, зокрема і на її західних землях. Відповідно до динаміки розвитку технологій фортифікаційного будівництва оборонних комплексів Західної України виокремлено два етапи – XI-XII ст. та XIII ст. Здійснено аналіз

зовнішньополітичного становища давньоруської держави. Розглянуто трансформацію устрою соціальних відносин у Київській державі. Стверджується, що у цей період оборонне зодчество виокремилося як своєрідна галузь будівництва. Подана інформація про основні принципи оборонного будівництва у XII-XIII ст., а також розвиток технологій фортифікаційного будівництва у період татаро-монгольської навали у XIII-XIV ст.

У третьому розділі «Фортифікаційні технології будівництва оборонних комплексів на теренах Західної Русі у XV-XVIII століттях» проведено аналіз соціально-економічного та військово-політичного положення на західноукраїнських землях у XV-XVII ст., які здебільшого входили до складу Великого князівства Литовського. Аналізується збільшення кількості веж, необхідність виготовлення зброя великого калібру та посилення стін фортець. Розглянута військово-політична ситуація на західноукраїнських землях протягом XV-XVII ст. Представлено визначальні тенденції розвитку фортифікаційних технологій того часу. У період кінця XVII-XVIII ст. замкові комплекси як фортифікаційні об'єкти втратили своє початкове значення, через це частину замків перебудовано на палаци-замки, які використовували переважно як житлово-господарчі комплекси. Оборона частина замкових споруд поступово занепадала та руйнувалася.

У висновках узагальнені всі вагомні результати дисертаційної роботи.

У додатках представлені плани та зовнішній вигляд замків і фортець, а також окремі елементи замкових комплексів.

Список використаних джерел досить повний і охоплює вітчизняні та зарубіжні публікації із 391 найменувань.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Обсяг основного тексту, структура дисертації, порядок викладення та оформлення матеріалу у дисертації та авторефераті дисертації відповідає дійсним вимогам Міністерства освіти і науки України.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

1. Для кращого розуміння історіографічного доробку попередників, дисертантці потрібно було розподілити всю наукову літературу за окремими хронологічними періодами, встановивши досягнення та недоліки кожного історіографічного періоду. Зокрема праці, що охоплюють період X-XII ст., наступна група – XIII-XVI ст. та праці періоду XVII-XVIII ст.;
2. У підрозділі 1.1. наводиться аналіз праць мовою оригіналу, а прізвища та ініціали авторів подані у перекладі, як-то прізвище Венедикта Миколайовича Тяжолова (у здобувачки ініціали В.Н., с.20), Олега Ігоревича Сопоцинського (у здобувачки він І.О., с.20) і далі за текстом без перекладу подані імена й по батькові П.О. Раппопорта (с.21), М. Л. Жарикова, І. О. Ігнаткіна, Г.М. Логвіна (с. 23).
3. Зустрічаються росіянізми, як-то «на протязі» (с.12) та повторювальні речення, як-то «в зазначений період» (с.99, с.100). У новизні замість 24 написано «дванадцяти чотирьох» (с.3).
4. Варто звернути увагу на обмежену у географічному плані апробацію результатів дослідження (усі конференції, у яких брала участь здобувачка проходили у м. Сєверодонецьк);
5. Переклад анотації англійською має неточності, наприклад Закарпаття переведено транслітом *Zakarpathia*, хоча вірним є *Transcarpathia*, ключові слова у цій же анотації розташовані у іншому порядку.
6. Додатки, що представлені у дослідженні, мають важливий ілюстративний характер. Проте варто було надати технічну характеристику цих споруд для кращого розуміння масштабності фортифікацій.

Однак, вказані зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку праці дисертантки.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Аносової Валерії Сергіївни «Становлення та розвиток фортифікаційних технологій оборонних комплексів західної України (XII-XVIII століття)», за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки. Дисертація є завершеною науково-дослідною роботою, яка у розв'язує важливу наукову задачу, суть якої полягає у комплексному вивченні розвитку фортифікаційних технологій на прикладі оборонних комплексів Західної України. Дисертаційна робота відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а здобувач Аносова Валерія Сергіївна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри українознавства,
культурології та історії науки
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

М.В. Гутник

